KHAI THÁC HIỆU QUẢ NGUỒN TÀI LIỆU ĐIỆN TỬ PHỤC VỤ NGHIÊN CỨU KHOA HỌC TRONG CÁC THƯ VIỆN ĐẠI HỌC

ThS Bùi Vũ Bảo Khuyên
Trường Đại học KHXH&NV Tp. Hồ Chí Minh

Tóm tắt: *Trình bày khái quát về nguồn tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học và vai trò của nguồn tài liệu điện tử đối với hoạt động nghiên cứu khoa học. Phân tích những yếu tố tác động đến vấn đề khai thác tài liệu điện tử trong thư viện các trường đại học, từ đó đề xuất những nhiệm vụ thư viện đại học cần thực hiện nhằm nâng cao hiệu quả khai thác tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học.*

Từ khóa: Tài liệu điện tử; nghiên cứu khoa học; thư viện đại học.

Effective utilization of e-resources in academic libraries for research & development

Summary: *The article introduces the overview of e-resources supporting research and the role of e-resources in research activities. It then analyzes factors influencing the utilization of e-resources at university libraries as well as solutions for university libraries in order to improve the performance of utilizing the e-resources supporting research.*

Keywords: e-resource; research; academic library.

Đặt vấn đề

Tài liệu điện tử- thành phần không thể thiếu trong các thư viện điện tử đang ngày càng phát triển mạnh mẽ cả về số lượng và chất lượng. Trước thực trạng này, vấn đề quản lý, khai thác hiệu quả nguồn tài liệu điện tử đang được chú trọng trong các cơ quan thông tin-thư viện. Bên cạnh đó, trước yêu cầu của xã hội, hiện nay nhiều trường đại học đang phát triển theo mô hình đại học định hướng nghiên cứu. Vì vậy, khai thác hiệu quả nguồn tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học trở thành một trong những vấn đề quan trọng đối với hệ thống thư viện đại học và thư viện chuyên ngành ở Việt Nam.

1. Sơ lược về nguồn tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học tại một số thư viện đại học

Đối với các trường đại học ở Việt Nam, nghiên cứu khoa học là một hoạt động thiết yếu và đóng vai trò vô cùng quan trọng, theo đó, thư viện đại học cũng được đầu tư phát triển theo hướng phục vụ nghiên cứu. Vì vậy, ngoài nguồn tài liệu truyền thống, ngày nay nguồn tài liệu điện tử phục vụ cho hoạt động nghiên cứu khoa học đã được khai thác và sử dụng một cách phổ biến. Với đặc tính tiện lợi, tiết kiệm thời gian và khắc phục trở ngại về không gian, người dùng tin có thể dễ dàng sử dụng tài liệu điện tử để hỗ trợ hoạt động nghiên cứu khoa học. Hàng loạt cơ sở dữ liệu điện tử với nội dung phong phú đã được các thư viện đại học, trung tâm học liệu xây dựng để hỗ trợ tối đa cho hoạt động nghiên cứu khoa học.

Dưới đây là một số nguồn tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học tại thư viện đại học:

- ***Cơ sở dữ liệu luận văn, luận án***: Tập hợp luận văn thạc sỹ, luận án tiến sĩ và các công trình nghiên cứu khoa học trong và ngoài nhà trường. Truy cập vào CSDL này, người dùng sẽ biết được thông tin cơ bản về mô tả vật lý, chủ đề của tài liệu cũng như tình hình lưu trữ tại thư viện. Bên cạnh đó, một số luận văn, luận án, công trình nghiên cứu đã được số hóa và cho phép bạn đọc tải về.

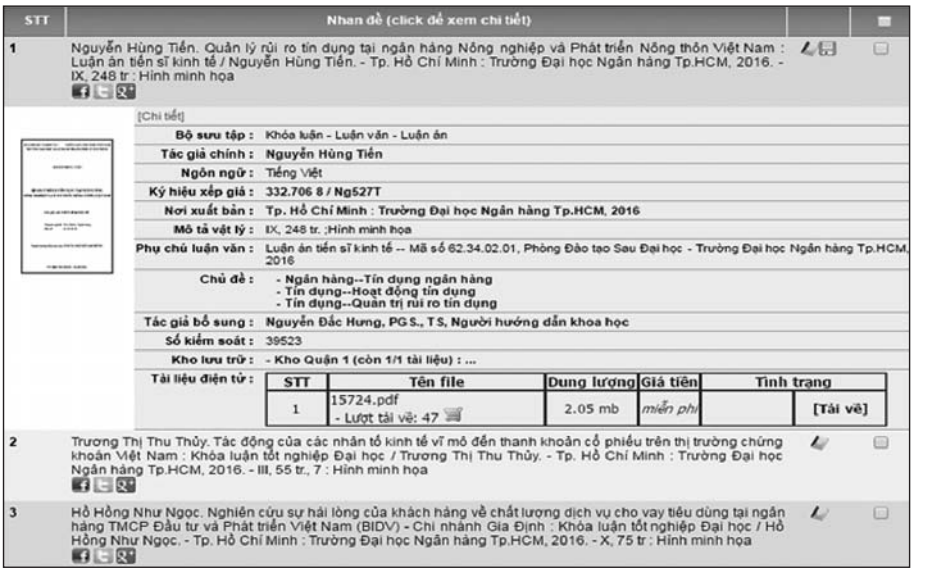

Hình 1: *Giao diện tìm kiếm trên cơ sở dữ liệu luận văn luận án tại website Thư viện Trường Đại học Ngân hàng Tp. HCM [3]*

- ***Cơ sở dữ liệu điện tử tạp chí chuyên ngành***: Ngoài việc cấp quyền truy cập đến các CSDL tạp chí chuyên ngành trong nước, một số thư viện còn phục vụ khai thác các tạp chí chuyên ngành nước ngoài, truy cập trực tiếp được từ các thư viện/trung tâm thông tin mua quyền truy cập và cung cấp cho người dùng. Đây là nguồn tài nguyên phong phú bao gồm các tạp chí chuyên ngành nổi tiếng và uy tín trên thế giới thuộc nhiều lĩnh vực nghiên cứu như: Khoa học Tự nhiên, Khoa học Xã hội và Nhân văn,…

STT	Tên các tạp chí	Địa chỉ truy cập
1	Information Development	http://intl-idv.sagepub.com
2	International Studies	http://intl-isq.sagepub.com
3	Journal of Cross-Cultural Psychology	http://intl-jcc.sagepub.com
4	South Asia Research	http://intl-sar.sagepub
5	Journalism	http://jou.sagepub.com
6	Journal of South Asian Development	http://sad.sagepub.com

Hình 2. *Danh mục các tạp chí điện tử chuyên ngành được phục vụ tại Thư viện Trường ĐH KHXH&NV Tp. HCM [2]*

- ***Cơ sở dữ liệu sách điện tử***: Các thư viện đại học phục vụ sách điện tử dưới hai hình thức:

+ Xây dựng các bộ sưu tập sách điện tử theo từng chuyên ngành, cung cấp toàn văn, hoặc cung cấp cho người dùng đường dẫn truy cập.

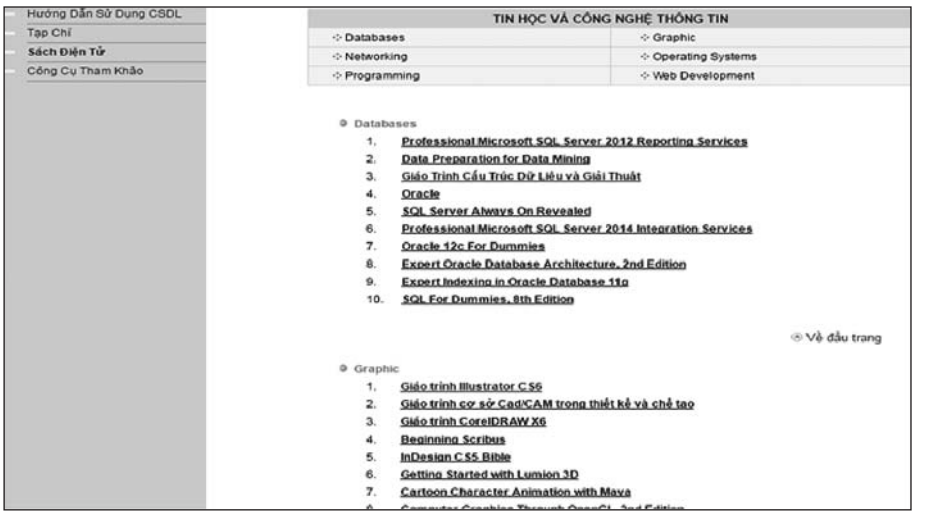

Hình 3. *Bộ sưu tập sách điện tử lĩnh vực Công nghệ thông tin của Trường Đại học Khoa học Tự nhiên Tp. HCM [6]*

+ Liên kết với các nhà xuất bản uy tín về sách điện tử trong và ngoài nước: Thư viện mua quyền truy cập một khối lượng sách điện tử từ các nhà xuất bản này và cung cấp tài khoản, mật khẩu cho người dùng truy cập.

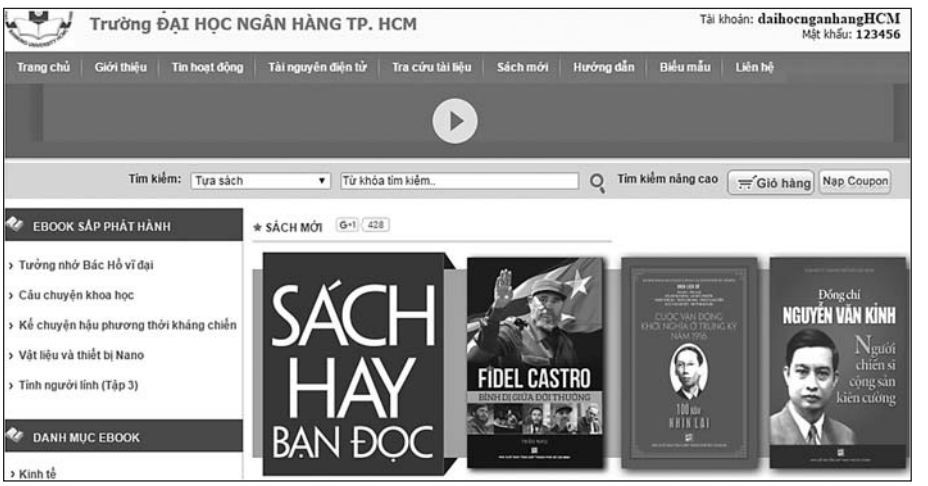

Hình 4. *Bộ sưu tập sách điện tử từ nguồn liên kết với nhà xuất bản của Trường Đại học Ngân hàng Tp. HCM [4]*

- ***Các cơ sở dữ liệu liên kết***: Đây là các CSDL nước ngoài được các thư viện mua trực tiếp quyền sử dụng hoặc phối hợp chia sẻ quyền sử dụng với các thư viện khác. CSDL loại này được xem là nguồn học liệu tổng hợp đa lĩnh vực với nhiều loại hình tài liệu khác nhau như: báo, tạp chí, luận văn, luận án, sách và tài liệu tham khảo,… Tài nguyên được cung cấp từ CSDL này có giá trị vô cùng to lớn, đặc biệt đối với đối tượng là các nhà nghiên cứu thuộc các lĩnh vực khác nhau.

Để sử dụng được các nguồn tài liệu điện tử trên, người dùng phải đăng nhập tài khoản cá nhân do thư viện cung cấp và quản lý. Qua số liệu thống kê các loại hình tài liệu điện tử đang được phục vụ tại các

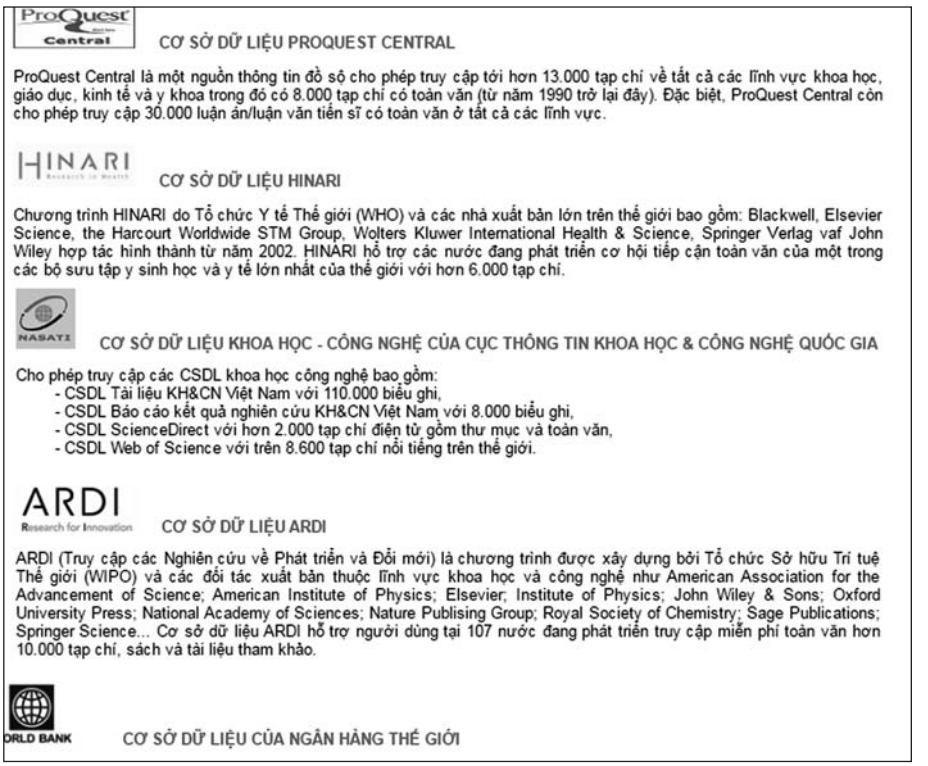

CƠ SỞ DỮ LIỆU PROQUEST CENTRAL

ProQuest Central là một nguồn thông tin đồ sộ cho phép truy cập tới hơn 13.000 tạp chí về tất cả các lĩnh vực khoa học, giáo dục, kinh tế và y khoa trong đó có 8.000 tạp chí có toàn văn (từ năm 1990 trở lại đây). Đặc biệt, ProQuest Central còn cho phép truy cập 30.000 luận án/luận văn tiến sĩ có toàn văn ở tất cả các lĩnh vực.

CƠ SỞ DỮ LIỆU HINARI

Chương trình HINARI do Tổ chức Y tế Thế giới (WHO) và các nhà xuất bản lớn trên thế giới bao gồm: Blackwell, Elsevier Science, the Harcourt Worldwide STM Group, Wolters Kluwer International Health & Science, Springer Verlag vaf John Wiley hợp tác hình thành từ năm 2002. HINARI hỗ trợ các nước đang phát triển cơ hội tiếp cận toàn văn của một trong các bộ sưu tập y sinh học và y tế lớn nhất của thế giới với hơn 6.000 tạp chí.

CƠ SỞ DỮ LIỆU KHOA HỌC - CÔNG NGHỆ CỦA CỤC THÔNG TIN KHOA HỌC & CÔNG NGHỆ QUỐC GIA

Cho phép truy cập các CSDL khoa học công nghệ bao gồm:
- CSDL Tài liệu KH&CN Việt Nam với 110.000 biểu ghi,
- CSDL Báo cáo kết quả nghiên cứu KH&CN Việt Nam với 8.000 biểu ghi,
- CSDL ScienceDirect với hơn 2.000 tạp chí điện tử gồm thư mục và toàn văn,
- CSDL Web of Science với trên 8.600 tạp chí nổi tiếng trên thế giới.

CƠ SỞ DỮ LIỆU ARDI

ARDI (Truy cập các Nghiên cứu về Phát triển và Đổi mới) là chương trình được xây dựng bởi Tổ chức Sở hữu Trí tuệ Thế giới (WIPO) và các đối tác xuất bản thuộc lĩnh vực khoa học và công nghệ như American Association for the Advancement of Science; American Institute of Physics; Elsevier; Institute of Physics; John Wiley & Sons; Oxford University Press; National Academy of Sciences; Nature Publising Group; Royal Society of Chemistry; Sage Publications; Springer Science... Cơ sở dữ liệu ARDI hỗ trợ người dùng tại 107 nước đang phát triển truy cập miễn phí toàn văn hơn 10.000 tạp chí, sách và tài liệu tham khảo.

CƠ SỞ DỮ LIỆU CỦA NGÂN HÀNG THẾ GIỚI

Hình 5. *Các CSDL nước ngoài được phục vụ tại Trung tâm Thông tin Học liệu Đà Nẵng [5]*

thư viện, có thể thấy rằng, hiện nay việc sử dụng CSDL điện tử hỗ trợ nghiên cứu khoa học ngày càng phổ biến, số lượt truy cập vào website của thư viện các trường đại học ngày càng tăng. Tài liệu điện tử dần trở thành một phần không thể thiếu trong quá trình xây dựng và phát triển của một thư viện đại học.

Về thực trạng khai thác tài liệu phục vụ nghiên cứu khoa học, đơn cử tại Thư viện Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn- Đại học Quốc gia Tp. Hồ Chí Minh, Thư viện phục vụ cho sinh viên, giảng viên, các nhà nghiên cứu thuộc lĩnh vực Khoa học Xã hội và Nhân văn, một lĩnh vực mà tài liệu nghiên cứu, kể cả dạng truyền thống và dạng số đều đa dạng, phong phú về số lượng, loại hình. Thế mạnh của Thư viện là đã xây dựng được CSDL tài liệu toàn văn, kho sách điện tử và CSDL trực tuyến, trong đó, CSDL toàn văn có tổng số 178. 018 ấn phẩm đơn bản, CSDL trực tuyến cung cấp tài khoản đăng nhập vào CSDL sách điện tử về lĩnh vực Khoa học Xã hội và Nhân văn của các nhà xuất bản Taylor & Francis, Nhà xuất bản Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh. Bên cạnh đó, Thư viện cũng hướng dẫn bạn đọc truy cập và sử dụng CSDL Springer, OECD. Có thể nói, đây là những nguồn tài liệu điện tử phục vụ đắc lực cho hoạt động nghiên cứu khoa học trong nhà trường. Theo quy trình, sau khi tham gia tập huấn sử dụng thư viện, bạn đọc sẽ được cung cấp tài khoản truy cập vào các CSDL nêu trên. Hiện tại, trung bình tổng số lượt truy cập hằng tháng vào website Thư viện là 79. 317 lượt [7]. Các bảng số liệu dưới đây thể hiện tình hình phục vụ tài liệu điện tử của Thư viện từ năm 2011 đến 2016 (Bảng 1, Bảng 2).

Có thể thấy, lượt bạn đọc truy cập vào các CSDL, website thư viện, cũng như tải tài liệu

Bảng 1. *Số liệu bạn đọc truy cập vào website thư viện [8]*

Năm học	Lượt truy cập	Ghi chú
2011-2012	1.110.518	
2012-2013	6.724.679	
2013-2014	862.953	*Chuyển website mới*
2014-2015	7.357.689	
2015-2016	7.803.650	

Bảng 2. *Số liệu bạn đọc xem, tải toàn văn tài liệu trong các CSDL của thư viện [8]*

Năm học	*Sinh viên (Lượt)*	*HVCH, NCS (Lượt)*	*CB, GV (Lượt)*	*Tổng (Lượt)*
2011-2012	102	27	2.114	2.243
2012-2013	3.936	7.714	14.510	26.160
2013-2014	2.625	7.126	8.952	18.703
2014-2015	1.017	2.536	4.157	7.710
2015-2016	11.094	17.018	22.071	50.183
Tổng cộng	**18,774**	**34.421**	**51.804**	**104.999**

từ các CSDL của Thư viện tăng mạnh trong hai năm trở lại đây, nhu cầu sử dụng tài liệu điện tử của bạn đọc ngày càng cao, đặc biệt là các con số thống kê về lượt truy cập và tải tài liệu từ các CSDL của Thư viện qua mỗi năm học.

Phân tích các dữ liệu trên, ta thấy, việc phát triển hoạt động nghiên cứu khoa học cùng với các loại hình tài liệu điện tử đòi hỏi các thư viện đại học phải nâng cao hiệu quả khai thác nguồn tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học. Đây là một nhiệm vụ quan trọng trong bối cảnh hiện nay, khi các trường đại học đang phát triển theo mô hình đại học định hướng nghiên cứu.

2. Những yếu tố tác động đến khai thác tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học tại thư viện đại học

Để tăng hiệu quả khai thác nguồn tài nguyên điện tử, thư viện đại học cần xác định được những yếu đố tác động đến quá trình cung cấp tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học như sau:

- Trình độ của cán bộ thư viện

Đối tượng phục vụ chính của thư viện đại học là giảng viên, sinh viên, học viên và nghiên cứu viên trong trường. Đây cũng là những đối tượng chính thực hiện hầu hết các đề tài nghiên cứu khoa học của một trường đại học. Để phục vụ được tất cả các

đối tượng tham gia nghiên cứu khoa học nói trên, bên cạnh kiến thức và kỹ năng chuyên môn, cán bộ thư viện còn phải tìm hiểu và nắm bắt kiến thức về nghiên cứu khoa học, kiến thức chung về các chuyên ngành đào tạo của trường.

- Trình độ của người dùng tin

Để có thể sử dụng hiệu quả nguồn tài liệu điện tử trong quá trình nghiên cứu, người dùng tin cần đáp ứng một số yêu cầu cơ bản sau:

+ Có kiến thức cơ bản về tài liệu điện tử và các nguồn tài liệu điện tử có thể sử dụng cho mục đích nghiên cứu khoa học;

+ Hiểu và tuân thủ nghiêm túc vấn đề bản quyền trong nghiên cứu khoa học và khai thác tài liệu điện tử (về vấn đề trích dẫn);

+ Có kiến thức cơ bản về công nghệ thông tin, am hiểu về các quy trình sử dụng tài liệu điện tử, phương pháp tìm tin trên các cơ sở dữ liệu điện tử;

+ Biết sử dụng và khai thác hiệu quả thư viện như một nguồn trung gian cung cấp tài liệu điện tử uy tín, chất lượng.

- Vấn đề lưu trữ và bảo mật tài liệu điện tử

Với đặc tính dễ thay đổi, tài liệu điện tử có thể dễ dàng bị sửa đổi nội dung, bị xóa một phần hoặc toàn bộ chỉ với vài thao tác đơn giản. Vì vậy, việc lưu trữ đóng vai trò vô cùng quan trọng. Bên cạnh đó, tài liệu điện tử không tồn tại độc lập mà cần có sự hỗ trợ của hàng loạt các thiết bị đọc, lưu dữ liệu, thư viện cần đảm bảo vấn đề lưu trữ tài liệu điện tử trong bối cảnh khoa học công nghệ ngày càng phát triển mạnh mẽ.

- Sự phát triển của tài liệu truy cập mở

Truy cập mở cho phép người sử dụng dễ dàng tiếp cận với vô số nguồn tài liệu và ấn phẩm truy cập mở, đây là nguồn tài nguyên dồi dào giúp thư viên đại học bổ sung vào bộ sưu tập tài liệu nghiên cứu khoa học. Để khai thác được tối đa nguồn tài liệu này, thư viện cần giải quyết một số vấn đề như: bản quyền với ấn phẩm truy cập mở [1], trình độ ngoại ngữ và kỹ năng thông tin của cán bộ thư viện.

3. Một số giải pháp nâng cao hiệu quả khai thác tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học

Để nâng cao hiệu quả khai thác tài liệu điện tử phục vụ nghiên cứu khoa học, thư viện đại học có thể áp dụng những giải pháp dưới đây:

3.1. Nâng cao trình độ của cán bộ thư viện

Cán bộ thư viện phải được trang bị kiến thức và kỹ năng về xây dựng, lưu trữ, quản lý và phục vụ nguồn tài liệu điện tử, cụ thể như sau:

+ Tìm hiểu chi tiết và hệ thống những vấn đề liên quan đến tài liệu điện tử: đặc tính, ưu, nhược điểm cũng như vấn đề an toàn bảo mật nguồn tài liệu điện tử của thư viện.

+ Bồi dưỡng kiến thức cơ bản về tin học, mạng máy tính và phần mềm mã nguồn mở.

+ Nâng cao kiến thức, kỹ năng khai thác hiệu quả tài liệu truy cập mở qua những hội thảo, chuyên đề liên quan đến vấn đề truy cập mở.

3.2. Đào tạo kỹ năng thông tin cho người dùng tin

Thư viện cần tổ chức định kỳ các lớp tập huấn với nội dung như: giới thiệu các CSDL, bộ sưu tập, tạp chí chuyên ngành phục vụ nghiên cứu khoa học, giới thiệu và hướng dẫn cách sử dụng các phần mềm trích dẫn phục vụ nghiên cứu khoa học,… Bên cạnh đó, cần hỗ trợ, tư vấn cho người sử dụng qua các hình thức gián tiếp như: điện thoại,

email, mạng xã hội trong trường hợp người nghiên cứu gặp khó khăn trong vấn đề truy cập và sử dụng nguồn tài liệu điện tử.

3.3. Thực hiện hợp tác, chia sẻ trong hệ thống các thư viện đại học

Việc chia sẻ nguồn tin điện tử với những thư viện đại học có cùng/gần các chuyên ngành đào tạo vừa giúp thư viện gia tăng, đa dạng và phong phú vốn tài liệu, vừa tăng hiệu quả kinh tế cho thư viện.

3.4. Phối hợp chặt chẽ các cơ sở đào tạo ngành Thư viện-Thông tin học

Cần kịp thời trao đổi với các cơ sở đào tạo về yêu cầu đối với một cán bộ thư viện đại học. Ngoài các kiến thức cơ sở ngành, các cơ sở đào tạo cần trang bị cho sinh viên những kiến thức nền tảng về công nghệ thông tin, cần tạo điều kiện cho sinh viên tiếp xúc với các CSDL, bộ sưu tập tài liệu điện tử, giúp sinh viên có kỹ năng khai thác và sử dụng tài liệu điện tử song song với quá trình nghiên cứu khoa học trong nhà trường.

3.5. Tư vấn các nguồn tài liệu điện tử uy tín cho người dùng tin

Ngoài những buổi đào tạo kỹ năng thông tin cho người dùng, thư viện đại học cần tổ chức thêm những buổi giới thiệu, tư vấn nguồn tài liệu điện tử cũng như nguồn học liệu mở uy tín phục vụ quá trình nghiên cứu khoa học. Thư viện có thể cung cấp cho người nghiên cứu danh mục những CSDL, tạp chí khoa học chuyên ngành uy tín trong và ngoài nước. Điều này sẽ hỗ trợ tối đa cho người nghiên cứu trong quá trình tìm kiếm tài liệu thực hiện đề tài nghiên cứu.

Kết luận

Khai thác hiệu quả nguồn tài liệu điện tử phục vụ cho hoạt động nghiên cứu khoa học không chỉ giúp thư viện khẳng định vai trò tất yếu trong trường đại học mà còn góp phần nâng cao chất lượng của hoạt động nghiên cứu khoa học của nhà trường. Thư viện đại học cần thực hiện các giải pháp đồng bộ nhằm nâng cao hiệu quả khai thác nguồn tài liệu điện tử để phục vụ cho các đối tượng thực hiện hoạt động nghiên cứu trong các trường đại học.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Huy Chương, Nguyễn Tiến Hùng (2011). Học liệu mở và hướng phát triển tài nguyên số tại các thư viện đại học Việt Nam. Truy cập từ htt tp://dlib.huc.edu.vn/handle/123456789/48

2. Truy cập từ website của Trung tâm Thông tin-thư viện, Trường Đại học KHXH & NV Tp. HCM, Đại học Quốc gia Tp. Hồ Chí Minh. http://lib.hcmussh.edu.vn/Default.aspx?ArticleId=9db31377-f5e1-4bd4-bb9e-b31d0913786f (Truy cập ngày 9/9/2016)

3. Truy cập từ http://library.buh.edu.vn/Default.aspx?ArticleId=073fed52-8406-4420-a816-27703ac82903 (Truy cập ngày 9/9/2016)

4. Truy cập từ http://library.buh.edu.vn/Default.aspx?PageId=a7311830-384f-460a-854d-4bc9b13c01d8

5. Truy cập từ http://www.lirc.udn.vn/Lists/C%20s%20d%20liu%20in%20t/AllItems.aspx (truy cập ngày 5/9/2016)

6. Truy cập từ http://www.glib.hcmuns.edu.vn/resources_vi/ebook_lib.do;jsessionid=712fe6011119f0afd92983c049ec (Truy cập ngày 5/9/2016)

7. Số liệu thống kê từ website thư viện trường Đại học KHXH & NV Tp. HCM

8. Số liệu thống kê từ Ban Giám đốc thư viện trường Đại học KHXH & NV Tp. HCM

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 6-10-2016; Ngày phản biện đánh giá: 10-10-2016; Ngày chấp nhận đăng: 01-11-2016).